

The Effect of Childhood on the Formation of Religious Identity: A Psychological Analysis on the Context of Role Theory

Şerife Ericek Maraşlıoğlu^{1,a,*}, Saffet Kartopu^{2,b}

¹Ministry of Education, Kahramanmaraş/Türkiye

²Hacı Bayram Veli University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies Ankara/Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 11/08/2023

Accepted: 16/11/2023

Published: 15/12/2023

Pub Date Season: Aralık

Plagiarism:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright:

This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement:

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Author Contribution Declaration:

Conceiving the Study Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
Data Collection Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
Data Analysis Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
Writing up Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
Submission and Revision Author-1 (%50) - Author-2 (%50)

ABSTRACT

A human who open their eyes to life finds themselves within a religious tradition and culture. They encounter religious objects and places, meets religious people and live in communication with them. They learn about religion from their family and their surroundings; they see people who perform their religious worship, and from time to time, they themselves participate in these worships. They ask questions, do research, and turn to the use of religious words and concepts. Childhood period has a significant impact on the formation of religious belief, attitudes and behaviours in adulthood, in other words, on the construction of religious identity. The study examined the origins of individual and collective religious identity, religious experiences from childhood to adulthood and cultural contexts. Thus, it was investigated that how participants constructed their religious identities by making sense of the reference frameworks that they acquired from religious narratives and traditions. In this context, the factors that shape and define the construction of religious identity have been analysed in two dimensions, theoretical and field research. 60 participants aged 25 to 75 living in Kahramanmaraş were interviewed in between 2021 and 2022. The study analysed findings about how adult religious individuals build their religious identities using phenomenological patterns from qualitative data collection methods. In the study, the participants were selected with the purposeful sampling method identified with the phenomenological pattern and the study conducted 40-160 minutes of face-to-face in-depth interviews with semi-structured questions prepared separately for 5 main and 13 sub-categories. The data obtained was analysed and categorised using the MAXQDA 12 package program. At this point in our research, the question of what are the factors that influence the formation and maintenance of a person's religious identity is sought in the framework of the research findings. According to the findings obtained as a result of the study which is based on the basic approaches of role theory it has been observed that the family factor is prominent in building an individual's religious identity. In addition to the influence of parents on family members in shaping religious identity, it has been observed that some participants are influenced by extended family members such as grandparents. On the other hand, it has been found that schools and courses attended under the referral of the family or the society, the religious officials and religious groups met, and media programmes followed are factors that influence the building of the individual's religious identity after the family. It has been determined that religious texts and folkloric elements provide stereotyped roles in making choices such as the style of clothing eating and drinking, which are symbolically reflected in the individual's life, in the implementation of religious orders and moral principles, in short, the construction of religious identity.

Keywords: Psychology of Religion, Experience, Religiosity, Childhood, Identity, Role Theory

Dinî Kimliğin Oluşumunda Çocukluk Döneminin Etkisi: Rol Teorisi Bağlamında Psikolojik Bir Analiz

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş: 11/08/2023

Kabul: 16/11/2023

Yayın Tarihi: 15/12/2023

Yayın Sezonu: Aralık

İntihal:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur

Yazar Katkı Beyanı:

Çalışmanın Tasarlanması Yazar-1 (%45) - Yazar-2 (%55)

Veri Toplanması Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)

Veri Analizi Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)

Makalenin Yazımı Yazar-1 (%55) - Yazar-2 (%45)

Makale Gönderimi ve Revizyonu Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)

ÖZ

Hayata gözlerini açan insanoğlu, kendisini bir dinî geleneğin ve kültürün içerisinde bulur. Dinî sözler ve telkinlerle karşılaşır, dinî nesne ve mekânları müşahede eder, dindar kimselerle görüşür ve onlarla iletişim içerisinde hayatını sürdürür. Din hakkında ailesinden, çevresinden çeşitli bilgiler öğrenir; dinî ibadetlerini yerine getiren insanları görür ve zaman zaman bu ibadete kendisi de katılır. Sorular sorar, araştırmalar yapar, dinî söz ve kavramları kullanmaya yönelir. Çocukluk dönemi, yetişkinlik dönemi dinî inanç, tutum ve davranışlarının oluşmasında başka bir deyişle dinî kimliği inşasında önemli etkiye sahiptir. Bu çalışma kapsamında bireysel ve kolektif dinî kimliğin kökenleri, çocukluktan yetişkinliğe kadar olan dinî deneyimler ve kültürel bağlamlar incelenmiştir. Böylece, katılımcıların dinî anlatılar ve geleneklerden edindiği referans çerçevelerini anlamlandırarak dinî kimliklerini nasıl inşa ettikleri araştırılma yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda dinî kimliğin inşasını şekillendiren ve tanımlamaya yardımcı olan faktörler teorik ve alan araştırması olmak üzere iki boyutta analiz edilmiştir. 2021-2022 yılları arasında Kahramanmaraş'ta ikamet eden 25-75 yaş arasında 60 katılımcı ile görüşülmüştür. Çalışmada yetişkin dindar bireylerin dinî kimliklerini nasıl inşa ettikleri ile ilgili elde edilen bulguların analizi nitel veri toplama yöntemlerinden fenomenolojik desen kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada fenomenolojik desenle özdeşleşmiş olan *amaçlı örneklem* yöntemi ile katılımcılar seçilmiş, 5 ana kategori ve 13 alt kategori için ayrı ayrı hazırlanmış yarı yapılandırılmış sorularla 40-160 dakika arasında yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler MAXQDA 12 paket programı ile analiz edilmiş ve kategoriler oluşturulmuştur. Bu noktada çalışmamızda *Bir insanın dinî kimliğinin şekillenmesinde ve sürdürülmesinde etkili olan faktörler nelerdir?* sorusuna araştırma bulguları çerçevesinde cevap aranmaktadır. Rol kuramının temel yaklaşımlarından hareket eden çalışma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle bireyin dini kimliğini inşasında "aile" faktörünün önemli olduğu gözlemlenmiştir. Dinî kimliğin şekillenmesinde aile üyelerinden etkili olanlar anne-baba olmasının yanında bazı katılımcıların üzerinde ailenin diğer büyüklerinden büyük-anne, büyük-baba gibi aile fertlerinin de etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra ailenin veya çevrenin yönlendirmesi ile gidilen okul ve kursların, tanışılan din görevlisi ve dini grupların, takip edilen medya programlarının aileden sonra bireyin dinî kimliği inşasını etkileyen faktörler olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada aynı zamanda dinî metinlerin ve folklorik öğelerin, bireyin yaşantısında sembolik olarak yansıtılan kılık kıyafet tarzı, yeme içme gibi seçimlerin yapılmasında, dinî emirlerinin ve ahlâkî ilkelerin uygulanmasında kısacası dinî kimliğinin inşasında kalıp roller sağladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Deneyim, Dindarlık, Çocukluk, Kimlik, Rol Teorisi.

 serifeericekmaraslioglu@gmail.com

 0000-0002-8945-0504

 skartopu@hbv.edu.tr

 0000-0001-6846-0511

How to Cite: Ericek Maraşlıoğlu, Şerife – Kartopu, Saffet. "The Effect of Childhood on the Formation of Religious Identity: A Psychological Analysis on the Con-text of Role Theory". Cumhuriyet Theology Journal 27/2 (December 2023), 684-705.

<https://doi.org/10.18505/cuid.1341334>

Atıf: Ericek Maraşlıoğlu, Şerife – Kartopu, Saffet. "Dinî Kimliğin Oluşumunda Çocukluk Döneminin Etkisi Rol Teorisi Bağlamında Psikolojik Bir Analiz". Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 27/2 (Aralık 2023), 684-705. <https://doi.org/10.18505/cuid.1341334>

Giriş

Dinî inanç, erken yaşlarda daha kapsamlı ve daha homojen bir yapıya sahip olmasına rağmen yetişkinlik döneminde bireylerde dine aşırı bağlanma ya da dinî tamamen reddetmeye kadar dine yönelik tutum ve davranışlarda büyük farklılıklar arz etmektedir. Bu durum bireyin dinî gelişim sürecine etki eden faktörler ile ilişkilendirilebilir. Dinî gelişim sürecinin sosyal ve bilişsel gelişim sürecinde olduğu gibi kendine ait ilkeleri ve kritik dönemleri vardır. Bu dönemler sağlıklı bir şekilde atlatılmadığında bireyin yetişkinlik dönemindeki dinî yaşantısında olumsuzluklara sebep olabilmektedir. Çünkü çocukluk döneminde edinilen bütün sosyal ve duygusal özelliklerin din ile ilişkisi bulunabilmektedir. Dolayısıyla yetişkinlerin dinî tezahürlerinin ve deneyimlerinin farklı farklı olmasının temelinde çocukluk dönemindeki deneyimlerin önemli olduğu gösterilebilir. Bu durum dinî kimliği şekillendirmenin ve sürdürmenin arkasındaki etkili faktörlerin neler olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Bu soru alanına daha yakından bakabilmek için akademik bir disiplin olarak din psikolojisi perspektifinden, yetişkinlerin kişisel bağlılıktan reddetmeye kadar olan dine yönelik tutumlarında gözlemlenen büyük farklılıkların din ile deneyim arasındaki ilişkisinin sorgulanması önem arz etmektedir. Dinî kimliği şekillendirmenin ve sürdürmenin arkasındaki etkili faktörlerin neler olduğu bu çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır. Temel probleme bağlı oluşturulan alt problemler şunlardır: Bireyin çocukluk dönemi yaşantıları onun yetişkinlik dönemindeki dinî tutum ve davranışlarını nasıl ve ne yönde etkilemektedir? Çocukluk yaşantısı dışında bireyin dindarlığını biçimlendiren başka faktörler söz konusu mudur? Dinî anlatılar ve folklorik öğeler, temel dinî metinler ve bunların yorumlanma biçimleri, dinî otoritelerin etkileyici gücü bireyin dinî kimliğinin şekillenmesinde nasıl bir işlev üstlenmektedir? Bireyin dinî kimliğinin ve dinî yaşantısının biçimlenmesinde rüyaların etkisinden bahsedilebilir mi?

Yukarıda bahsi geçen sorulara yanıt bulabilmek ve konunun genel hatlarını çizebilmek amacıyla araştırma kapsamında bazı temel referans çerçevelerinin ele alınması hedeflenmektedir. Çalışmada her referans için ayrı ayrı örneklem grubu belirlenerek yetişkin bireylerin dine yönelik olumlu ve olumsuz bir tutum geliştirmesinde özellikle çocukluk dönemlerinde sahip olduğu dinî bilgilenme, bilinçlenme düzeyi ile kendisi ve özdeşim kurduğu kişilerin etkileri incelenmiştir. Bu bağlamda araştırma kapsamında belirlenen beş (dinî anlatılar ve folklorik öğelerden, dinî değerler ve metinlerden, rüyalardan, mistik öğelerden ve dinî otoritelerden) referans çerçevesi üzerine odaklanılmıştır:

1. Belirli bir yaşantı tarzını teşvik edip özel bir durum içerisinde algısal kalıplar oluşturan, farklı dinî anlatılarda ve folklorik öğelerde yer alan sembollerin ya da karakterlerin rollerinin ezberlenmesi ile ani özdeşleşme yaşayarak rol üstlenen ve hemen akabinde Yüce Kudret ile olan ilişkisinin birey üzerinde biçimlendirici rolü benimseyen kişiler.
2. Yaşamın kaçınılmaz zorluklarıyla karşı karşıya kaldığında dinî metinlerde yer alan anlatılar ile ebeveynlerinden ya da çevreden görmüş olduğu dua ve ibadetleri, kendi hayatında benzer durumlar yaşayan bireylerin, aşına oldukları, bilgi sahibi oldukları bu uygulamaları ve metinleri kendi deneyimleri, kendi gelenekleri ile tutarlı şekilde yeniden yapılandıran kişiler. Başka bir deyişle dinî anlatıda yer alan bir karakterin rolünü üstlenen ve eş zamanlı olarak Yaratıcının kendisiyle etkileşim içine yerleştirdiği rolü benimseyen kişiler.

3. Tanrı'nın bilgisinin insanın yeterli dinî bilgi ve deneyim edinme sürecinin sonucunda birdenbire rüyasında ona doğması, doğüstü varlıklarla rüyalarda ve vizyonlarda bağlantı kurarak onların rolünü üstlenen kişiler.
4. Yeterli deneyimi ve aşinalığı kazanıp ve yeterli motivasyonu edinen bireylerin bilgileri içselleştirdiğinde oluşan dil ucu konuşması ile Yaratıcının rolünü öngören kişiler.
5. Yerel toplumlarda ve dinî inancı içerisinde yer alan din adamları ya da önde gelen kişilerin rolünü alarak Allah inancını şekillendiren kişiler.

Bu beş referans çerçevesine yönelik yöneltilen ayrı ayrı hazırlanmış yarı yapılandırılmış mülakat sorularından hareketle çalışmanın kapsamı dahilinde literatür çalışması yapılmış, benzer çalışmalar incelenmiş ve keşif amaçlı yapılan basit gözlem ve görüşmelere dayanarak bu temel sorulara birtakım cevaplar verilmeye ve araştırmanın sonuçlarına ilişkin genel olarak öngörülerde bulunulmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de ve yurt dışında çocukluk dönemi ve dindarlık konuları ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Araştırma alanı ile ilgili *dinî kimlik* ve *çocukluk* olgusunda veya dindarlık ile ilişkili her iki değişken kategorisinde bireysel yönler ile ilgili sınırlı çalışmalar vardır. Dinî kimliğin oluşumunda çocukluk dönemi dinî algıları, davranışları, deneyimleri rol teorisi açısından ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Fakat çocukluk dönemi ya da rol teorisini farklı alanlarda çalışan çeşitli araştırmalar bulunmaktadır.¹ Yapılan çalışmalardan birçoğunda çocukluk dönemi gelişim dönemlerinin bireyin fiziksel, sosyal ve bilişsel gelişim süreçlerinin dindarlık düzeyleri üzerinde önemli oranda etki yaptıklarına vurgu yapılmıştır. Çalışmalar çocukluk dönemindeki deneyimlerin bireyin din algısını etkilediğini göstermektedir. Dolayısıyla bilişsel ve sosyal bir varlık olan insanın diyalojik bir süreci ifade eden din ile ilişkisi, dinî deneyimleri ve inanç algılarını etkileyen nedenler araştırılmaya değer konulardır. Bu doğrultuda araştırmamızın amaçlarından biri olayın bazı bireyler arasında dinî olarak deneyimlenmesine karşın, bazı bireyler için dinî olarak deneyimlenmemesi veya da olayın aynı birey tarafından bazen dine karşı olumlu şekilde deneyimlenmesine karşın bazen ise dinî ret şeklinde deneyimlenmesine etki eden dinî algının etkisini rol kuramı çerçevesinde incelemektir. Literatüre katkı sağlaması hedeflenen araştırma, çocuk, din, kimlik ve rol kavramlarının ortak bir çalışmada yer alması bakımından alana yapacağı katkı yapması hedeflenirken aynı zamanda yabancı literatürün de

¹ Literatür incelendiğinde; rol kuramına ilişkin çalışmaların çeşitli dinî geleneklerden her türlü belge ve literatürden kapsamlı bir şekilde alıntı yaparak geliştirilen temel referans kaynaklarımızdan biri olan Sundén'in 1959 yılında yayınladığı *Die Religion und Die Rollen: Eine Psychologische Untersuchung der Frömmigkeit* adlı çalışması ile başladığı görülmektedir. 1970'lere kadar bu kuram üzerinde Sundén'in öğrencileri ve diğer bilim adamları tarafından yoğun çalışmalar yapılmış (Thorvald Källstad, *John Wesley and the Bible: A Psychological Study* (Stockholm: Nya Bokförlags Aktiebolaget, 1974); Johan Unger, *On Religious Experience* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 1976); Nils G. Holm, *Tungotal och Andedop: En Religionspsykologisk Undersökning av Glossolali hos Finlandssvenska Pingstvävner* (Uppsala: Uppsala Universitet, 1976); Jan van der Lans, *Religieuze Ervaring en Meditatie* (Deventer: Loghum Slaterus, 1980); Nils G. Holm, "Sunden's Role Theory and Glossolalia", *Journal for the Scientific Study of Religion* 26/3 (Eylül 1987), 383; Owe Wikstrom, *Guds Ledning: En Explorativ Religionspsykologisk Studie av Fromheten hos ett Antal Västerbottniska Aldringar, med Särskild Hänsyn Tagen Till Upplevelsen av Guds Ledning* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Doktora Tezi, 1975); Thorleif Pettersson, *The Retention of Religious Experiences* (Stockholm: Almqvist & Wiksell international, 1975); Desmond Ayim-Aboagye, *The Function of Myth in Akan Healing Experience: A Psychological Inquiry Into Two Traditional Akan Healing Communities* (Uppsala: Uppsala University, 1993); Jan Hjärpe, "Legitimierung av Krig och Fred i Muslimska Tankevärld", *Bloms Boktryckeri* 71/3 (1995), 103.), kurama olan bilimsel ilgi ise 1980'lerden sonra yok denecek kadar azalmıştır.

tanıtılmasına çalışılacaktır. Psikoloji, din psikolojisi, sosyal psikoloji ve bilişsel psikoloji alanlarında, rol teorisi ve dinî deneyimle ilgili kavramlar hakkında bilgi vermesi ve yapılacak araştırmalar için temel oluşturması bakımından bu çalışmanın, din psikolojisi alanına katkı sağlaması hedeflenmektedir.

1. Dinî kimlik ve Rol Kuramı

Kimlik kavramı tanımlamasının yapıldığı çalışmalar üzerinde literatür taraması yapıldığında kavramın *Ben kimim?* sorusunun temel dinamiği olan Ben'in sosyal psikolojik yönden tanınma, tanımlama,² özdeşleşme,³ aidiyet gibi kavramlarla tanıtılmaya ve tanımlanmaya çalışıldığı gözlenmektedir.⁴ *Kimsiniz, Kimlersiniz?* sorusunun cevabını oluşturan sosyal kimlik de bireyin aidiyetlerini göstermektedir. Bu anlamda bir dine mensup olmak temelde o dinin sunduğu kimliği kabul etmek demektir. Ancak bu kabul, sadece aidiyet hissiyatıyla alakalı değildir. Esas itibarıyla, bir dine inanan ve bağlanan bireylerin dünya görüşleri, yaşam felsefeleri, kendileriyle ve sosyal çevreleri ile ilişkileri mensup oldukları dinin Tanrı, insan, toplum ve ahlak anlayışından beslenerek şekillenmektedir. İnsan hayatında vazgeçilmez değerler arasında yer alan din, kimlik oluşumunda ne kadar etkiliyse kimliklerin de dinî algı ve yaşayış üzerinde aynı nispetle etkili olduğu söylenebilir. Bu bakımdan dinî inanç ve değerler kimliğin hem ilk oluşumunda hem de süreklilik kazanması ve korunmasında merkezi öneme sahiptir.⁵

Dinî inanç ve değerler öncelikle aile içinde öğrenilir. Ailenin etkisi olmaksızın özel bir araştırma ve düşünme sürecinden sonra dinsel kimliğini seçenlerin sayısı görece daha azdır. Bireyler ilk olarak, hayatın erken dönemlerinde ait oldukları grubu ve o grubun dili ve sosyokültürel özelliklerini farkında olmadan kazanır ve kendinden sonraki nesle aktarır.⁶ Çocuğun içinde yaşadığı toplumu ve kültürü tanıması bilişsel gelişim ve sosyalleşme süreci ile gerçekleşir. Zihinsel, duygusal ve sosyal olgunlaşma tezahür ettikçe lisan, aidiyetler, inançlar, değerler, ahlaki normlar ve kültürel gelenekler birey tarafından içselleştirilir. Bu gelişim süreci dinî, milli ve kültürel kimliklerin kazanılmasında işlevseldir. Başka bir deyişe birey aidiyetlerini daha fazla hissetmeye dahası kimliğiyle dış dünyayı değerlendirmeye başlar. Çünkü o, belli bir grubun ya da grupların üyesi haline gelmiştir. Bilindiği gibi insanlar doğdukları zaman kendilerini dinî bir ortamda bulabilirler. Zaman zaman din karşıtı bir ortam içinde de doğup büyüyebilirler. Dinî bir ortamda doğanlar dinî sembollerle, öğretilerle, ibadet ve normlarla karşılaşır. Çocuğun kulağına ezan okunması, aile ortamında dinî içerikli ifadelerin ve ibadet davranışlarının yapılması, camilerden gelen ezan sesleri dinî kimlik gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Zira o, dış dünyadan kendisine ulaşan dinî unsurlarla karşılaştıkça kendi inanç kültürünün insanı olmaya başlar. Önce taklidi olan dinî uygulamalar zamanla içselleşerek benimsenir ve bireyin dinî kimliğini şekillendirir.

² bk. William James, *The Principles of Psychology: In Two Volumes* (New York: Henry Holt, 1995).

³ Duane P. Schultz - Sydney Ellen Schultz, *Theories of Personality* (Boston: Cengage Learning, 2017), 7.

⁴ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000), "Kimlik", 435.

⁵ Asım Yapıcı, "Dinî Grup Kimliği: Kimlik ve Dini Aidiyetler", *Kimlik ve Din*, ed. Abdullah Özbolat - Mustafa Macit (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 41.

⁶ Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997), 15-16.

Sundén çalışmalarında dinî kimliği inşa eden deneyimlerin ve dinî davranışların psikolojik dinamiklerini aydınlatmak amacıyla bilişsel ve sosyal psikolojik araştırmalara dayanan rol kuramını geliştirmiştir.⁷ Sundén'in rol teorisinde sosyal psikoloji teorisi bakış açısından etkilendiği rol ve rol alma kavramları yer almaktadır. Sundén rolleri George Herbert Mead'ın kuramlarını da takip ederek teorize etmiştir. Sundén sosyal psikoloji bakış açısından türettiği rol kuramını deneyim, algı, motivasyon ve öğrenmeyi de vurgulayarak bireyin diğer kişilerle ilişkisini, algısını ve eylemlerini de ele alarak *etkileşimsel bir bütünde üstlendiği belirli bir konuma götüren bir davranış modeli* şeklinde genişlettiği için rol kuramı genel olarak dinî davranışa uygulanabilir görünmektedir.⁸ Bu teori ile Sundén'in teorisi hem sosyal psikolojik hem de derinlemesine psikolojik dilde özdeşleşme terimine atıfta bulunulan teorilere benzemektedir. Fakat çalışmalarındaki rol ve algı teorisi arasındaki kurmuş olduğu özgün bağlantı Sundén'in çalışmalarını diğer çalışmalardan ayırmaktadır. Sundén'e göre roller sadece *oyun kalıpları* değildir, aynı zamanda algılar için referans çerçeveleridir.⁹ Ona göre roller, sosyal çevreden öğrenilir ve başkalarının nasıl davranacağına dair beklentiler yaratır. Bir rolün referans çerçevesi, algıya anlam vermek için kalıplar sağlar.

Dinî referans çerçeveleri bir ortamdaki rollerden yani dinî metinlerden, folklorik öğelerden, rüyalardan, önderlerden, mistik öğelerden veya metinlerden gelebilir.¹⁰ Sundén'e göre dinî gelenekler ve onların kutsal yazıları içinde birbiriyle etkileşim halinde olan çok sayıda insan ve Tanrı rolü vardır.¹¹ Bir kişi, dinî hikâyenin olay örgüsü arasında gerçek dünyadaki kendi eylemiyle tematik olarak örtüştüğü olayı veya rolü Kutsal Kitap'ta başka bir kişinin Tanrı'yla olan eylemiyle ilişkilendirebilir.¹² İnsan bu ilişkiyi keşfettiğinde veya bu eylem modelini kutsal metinlerden veyahut dinî geleneklerden öğrendiğinde, gerçek hayatta daha sonraki bir eylem muhtemelen Tanrı'nın varlığının keşfedilebileceği deneyimlere yol açabilir. İnsan böylece kendisine bir rol almış

⁷ Şerife Ericcek Maraşlıoğlu, "Hjalmar Sunden'in Rol Kuramı ve Din Psikolojisi Çalışmaları Üzerindeki Etkisi", *International Journal of Social Humanities Sciences Research* 10/94 (2023), 932.

⁸ Sundén teorisini, daha önce hâkim olan eski Alman ekolüne karşı ciddi bir polemik içerisinde geliştirdi. Bu eski ekol, her dinî yaşantının temeli kabul edilen ilk coşkunluğa (Urrausch) ulaşmayı, duygulardan tüm dış etkileri soyutlamaya bağlıyordu, yani dinî deneyimleri her şeyden önce insan zihnindeki derin psikolojik yapıların sonucu olarak görmeye çalışıyordu. Bu yaklaşımda kutsallığa yönelik bir duygu, rahatlıkla dinî yaşantının temeli olarak düşünülebiliyordu. Buna karşılık Sundén, dinî tecrübelerin (erfahrung), daha çok insanları etkileyen ve kutsal geleneğe sözü edilen vakialardan hareketle açıklanması gerektiği görüşünü savunur. Bu nedenle, dinî deneyimi esas olarak sosyal öğrenmenin bir sonucu olarak görmeye başlar. Sundén'e göre, bireyin kutsal geleneği kendine nasıl mâl ettiğini, nasıl koruyup sakladığını ve yaşamı boyunca nasıl pratiğe döküp gerçekleştirdiğini çözümlemek gerekir. Bu süreci tasvir etmek ve açıklamak amacıyla Sundén, algı ve öğrenme psikolojisinden birtakım kavramlar alarak kullanmıştır. Nils G Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, çev. Abdülkerim Bahadır (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 48; Holm, "Sunden's Role Theory and Glossolalia", 184.

⁹ Hjalmar Sundén, *Die Religion und die Rollen: eine psychologische Untersuchung der Frömmigkeit* (Boston: Reprint, 1966), 10; Hans Stifoss-Hanssen, "Roles Constitute Religious Experience: Fiction and Fact in Hjalmar Sunden's Role Theory, Attribution Theory and Psychodynamic Theory", *Sunden's Role Theory - an Impetus to Contemporary Psychology of Religion*, ed. Nils G Holm - Jacob A. Belzen (Åbo: ÅboAkademi, 1995), 105-106.

¹⁰ Hjalmar Sunden, *Die Religion und die Rollen: Eine psychologische Untersuchung der Frömmigkeit* (Boston, 1966), 10; Nils G. Holm, *Religionsvetenskapliga Skrifter* (Åbo: Åbo akademi, 1993), 47.

¹¹ Sunden, *Die Religion und die Rollen: Eine psychologische Untersuchung der Frömmigkeit*, 50-60.

¹² Holm, *Religionsvetenskapliga Skrifter*, 48.

olur ve böyle bir rolü uygulamak veya doğru bir şeyi keşfetmek, kişinin içinde bulunduğu yaşam durumuna bağlı olabilir. Bu rol uygulamasının sonucunda insan uzun vadede hem öznel hem de nesnel gerçeklikte tutulan rolü de değiştirebilir. Bu nedenle birey, örneğin kutsal geleneğe yer alan bir İnsan-Tanrı ilişkisinde insan veya Tanrı'nın rolünü üstlenebilir, böylelikle benzer bir olayla karşılaştığında Tanrı'nın kendisine de öyle davranacağını varsayar ve deneyimlerini bu rol varsayımına göre yapılandırır.¹³ Başka bir deyişle *ötekinin rolünü üstlenmek*, aynı zamanda, ötekinin nasıl tepki vereceğini tahmin etmek için kendini onun yerine koymak anlamına gelir.¹⁴

Rol alma/üstlenme kişinin bir başkasının nasıl tepki vereceğini tahmin etmek için onun davranışına baktığı ve bunu öngördüğü süreçtir çünkü o diğerine atfedilen bir rol bağlamında görülür. Bu nedenle her zaman sadece başkasının davranışına bir tepkiden daha fazlasıdır.¹⁵ Rol alma, bilişsel bir yeniden yapılanmayı gerektirir. Tanrı'nın kutsal metinler de tarif edilen şekle karşı hareket ettiği gibi onunla birlikte hareket ettiği bireysel deneyimlerdir. Bu tür roller, bireyin içinde olabileceği tüm ihtiyaç durumlarına karşılık gelebilir. Rol almanın koşulu olarak bireyin içinde bulunduğu dinî deneyimlemesi gerekmektedir.¹⁶ Dinî deneyimlerinin var olabilmesi için bireyin dinî geleneğini, kutsal metinleri okuması, bilmesi hatta dinî deneyimlerin daha fazlasını bilmesi gerekir. Bazı unsurlar rol oynamayı kolaylaştırabilir, örneğin, dinî toplantılara katılmak, dinî metinler okumak, dinî ilkeleri ve metinleri ezberlemek, dua etmek, bağlılık, ibadetleri yerine getirmek ve dinî bayramları kutlamak Tanrı'nın algısal deneyiminin ön koşullarını karşılar. Sundén'e göre bireyin kutsal geleneği kendine nasıl mal ettiğini, nasıl koruyup sakladığını ve yaşamı boyunca nasıl pratiğe döküp gerçekleştirdiğini çözümlenmek gerekir. Bu süreci tasvir etmek ve açıklamak amacıyla Sundén, dinî yalnızca sosyal psikoloji bağlamına yerleştirmekle kalmayıp, algı ve öğrenme psikolojisinden birtakım kavramlar alarak kullanmıştır.¹⁷

Kısacası Sundén'in düşüncesi, dinî rollerle özdeşleşmenin, okuyucunun veya dinleyicinin benzer mukaddes metinlerdeki olayların kişisel durumunu daha kolay tanıdığı geleneğin bir yorumuna yatkın olduğu görünüyor. Mesela erken dönemde birey ailesinin ve yakın çevresinde ihtiyaç anlarında yapılan duaları gördüğü zaman muhtemelen diğer yaşantısında belirli ihtiyaç anlarında kendisi de o davranışı gösterecektir. Kutsal metinlerde zor süreçlerinde dua eden ve savaşan insanlarla özdeşleşerek Yaratıcının rolünü üstleneceklerdir. Bu bağlamda dinî bir referans çerçevesi ve dolayısıyla kişisel kazanım ve deneyim için en erken ön koşullar, çoğu durumda başkalarının dinî yaşantısının gözlemlenmesi yoluyla oluşur.

¹³ Antoon Geels - Owe Wikström, *Den Religiosa Manniskan: En Introduktion Till Religionspsykologin* (Stockholm: Natur & Kultur Akademisk, 2012), 92-93; Ralph W. Hood et al., *The psychology of religion: an empirical approach* (New York: Guilford Press, 2009), 451.

¹⁴ Donald Capps, "Sundén's Role-Taking Theory: The Case of John Henry Newman and His Mentors", *Journal for the Scientific Study of Religion* 21/1 (Mart 1982), 41-42.

¹⁵ Sundén, *Die Religion und die Rollen: Eine psychologische Untersuchung der Frömmigkeit*, 7-10.

¹⁶ Owe Wikstrom, "Attribution, Roles and Religion: A Theoretical Analysis of Sundén's Role Theory of Religion and the Attributional Approach to Religious Experience", *Journal for the Scientific Study of Religion* 26/3 (September 1987), 390; Sundén, *Die Religion und die Rollen*; Michael Argyle, *Psychology and Religion: An Introduction* (New York: Routledge, 2000), 55.

¹⁷ Holm, "Sundén's Role Theory and Glossolalia", 184; Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, 48; David M. Wulff, *Psychology of Religion: Classic and Contemporary* (New York: John Wiley & Sons, 1997), 144.

2. Araştırma

İnsanların düşüncelerine, görüşlerine etkisini derinlemesine ve ayrıntılı olarak incelenmesine ve anlaşılmasına imkân vereceği düşünülerek çalışmada nitel konu merkezli görüşme tekniği tercih edilmiştir. Nitel araştırma şemsiye bir kavram olarak alındığında, bu çalışmada dinî kimliğin oluşumuna etki eden faktörlerin bireyler tarafından nasıl algılandığına ve nasıl deneyimlendiğine odaklanılması amaçlandığı için niteliksel araştırma deseni olan fenomenolojik (olgubilim) analiz kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda araştırılan olguyla ilgili deneyimlerini, anlayışlarını ve fikirlerini yansıtmaları sağlamak için katılımcılara deneyimlerini öznel olarak kendi sözleriyle tam olarak tanımlama fırsatı vermek için derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla yüz yüze yapılan derinlemesine görüşme, bireyin duygu ve düşüncelerini kendi kavram kodlarıyla paylaşmaya imkân tanınmasının yanında, görüşmeyi yapan araştırmacıya da katılımcıların bağlamları içerisinde nasıl davrandıklarını ve hareket ettiklerini karşısındaki kişinin giyim tarzından, ses tonundaki değişimlere, jest ve mimiklerinden kullandığı eşyalara ve konuşmayı tercih ettiği mekâna kadar gözlemleyerek tespit etmeye çalışır. Araştırmacı görüşme yaptığı kişinin cümleleri ve ifadelerinden yola çıkarak onun zihin dünyası ve paylaşımlarının arka planıyla ilgili fikir sahibi olur. Ayrıca katılımcıya yöneltilen sorular, kendisiyle ilgili konularda iç muhasebe yapmaya ve düşüncelerini, inançlarını, eylemlerini gözden geçirmeye vesile olabilir.¹⁸ Bu bağlamda araştırmada görüşmelerin daha sistematik bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için çalışmanın amacı ve problemleri çerçevesinde kişilerin çocukluklarından itibaren okudukları, dinledikleri, gözlemledikleri dinî gelenekler üzerinden içerik çözümlemeleri yapmak için beş ana kategori için ayrı ayrı hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Bu form için Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Etik Kurul tarafından onay alınmıştır.¹⁹

Araştırma verilerin güvenilirliği ve geçerliliğini artırmak için fenomenolojik araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama tekniklerinden biri olan görüşme ve gözlem yapmanın yanı sıra, literatür araştırması ve görsel işitsel materyallerin taranması da yapılmıştır. Görüşmeler 2021-2022 yılları arasında araştırma kapsamında esas alınan ana temalara uygun olarak amaçlı örneklem yöntemine göre seçilen katılımcılar ile yapılmıştır. Oluşturulan kategoriler aşağıda Çizelge 1’de sunulmuştur.

Çalışmada Tablo 1’de gösterildiği gibi 5 ana kategori ve 13 alt kategori çerçevesinde sınıflandırılmış örneklem grubunda, dinî anlatılar ve folklorik öğelerden rol üstlenen kişilerden 15, dinî değerler ve metinlerden rol üstlenen kişilerden 28, rüya yoluyla rol üstlenen kişilerden 6, dil ucu konuşmalarında rol üstlenen kişilerden 2 ve dinî otoritelerden rol üstlenen kişilerden 9 kişi olmak üzere toplam 60 kişi ile görüşülmüştür. Bu katılımcıların temsil niteliği taşıdığı ve ana temaların ortaya çıkması ve satürasyon (teorik doygunluk) için yeterli olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Çünkü katılımcıların vermiş oldukları bilgilerde tekrarların başlamış olduğunu tespit ettiğimiz zaman görüşmeleri sonlandırılmıştır. Katılımcıların 26’sı erkek 34’ü kadındır. Yaşları 25 ile 83 arasında değişen katılımcıların 50’si evli, 10’u bekâr olduğunu belirtmişlerdir. Görüşülen 9 kişi herhangi bir örgün eğitimi olmadığını, 3’ü ilkökul düzeyinde, 11’i lise düzeyinde, 9’ u ön lisans düzeyinde, 19’u lisans düzeyinde, 3’ü yüksek lisans düzeyinde eğitim gördüklerini söylemişlerdir Katılımcılarla yapılan görüşmeler öncesinde araştırma hakkında bilgi verilmiştir. Ek 1’de nitel araştırma kapsamında ulaşılan örneklem grubuna ilişkin demografik bilgilere yer verilmiştir.

¹⁸ Elif Kuş, *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2003), 101.

¹⁹ 08.04.2021 tarihinde 2021-23 sayılı karar ile etik onay alınmıştır.

Çizelge 1. Soruların Hazırlanmasında Esas alınan Ana Temalar

Table: 1. İngilizce Başlık

Ana Kategori	Alt Kategori
Dinî Anlatılar ve Folklorik Ögelerden Rol Üstlenme	Mitsel Anlatılardan Rol Üstlenme Dinî Gelenekler, Örf ve Âdetlerden Rol Üstlenme Kıssalardan Rol Üstlenme
Dinî Değerler ve Metinlerden Rol Üstlenme	Menkıbelerden Rol Üstlenme İlahilerden ve Mistik Şiirlerden Rol Üstlenme Hadislerden Rol Üstlenme
Rüyalardan Rol Üstlenme	Rüyalarda Gayba Ait Dinî Olgulardan Rol Üstlenme Rüyalarda Dinî Şahsiyetlerden Rol Üstlenme
Dil Ucu Konuşmaları ile Rol Üstlenme	Anlamsız/Mırıldanma Sesler ile Dil Ucu Konuşmalarından Rol Üstlenme Net/Anlamli İfadeler ile Dil Ucu Konuşmalarından Rol Üstlenme Kültüre Ait Dinî Şahsiyetlerden Rol Üstlenme
Dinî Otoritelerden Rol Üstlenme	Din Görevlilerinden Rol Üstlenme Toplumsal Yaşamdaki Dinî Otoritelerden Rol Üstlenme

Görüşmeler 40-160 dakika arasında değişmektedir. Görüşme yapılan 59 katılımcıdan izin alınarak verilerin güvenilirlik ve geçerliliği için, aynı zamanda görüşmelerde veri kaybının önlemek amacıyla ve transkripsiyonu yapılmak için ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Yapılan ses kayıtları beş bin beş (5.005) dakikalık bir süre olup kayıtlar bizzat araştırmacı tarafından deşifre edilerek bilgisayar ortamında Microsoft Word kelime işlemci programına aktarılmış, tekrar tekrar dinlenerek yazıya dökülmüştür. Toplamda yedi yüz on (710) sayfa yazılı döküm elde edilmiştir. Verilerin analizinde ise nitel veri analizi için hazırlanmış paket programlarından MAXQDA'dan faydalanılmıştır. Bu doğrultuda elde edilen verilerin tümü (görüşme, gözlem ve dokümanlar) bu programa aktarılarak araştırmanın alt problemleri doğrultusunda analize tabi tutulmuştur. Bu araştırmada, öncelikle araştırma verilerinin tamamı detaylı bir şekilde tekrarlı okunarak hem tündengimsel hem de tümevarımsal bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu süreçte görüşmelerden ve gözlemlerden elde edilen veriler, nitel araştırma yöntemlerine uygun olarak kodlanmıştır. Kodlar ana kategoriler ve alt kategoriler altında bir araya getirilmiştir.

3. Dinî Kimliğin Oluşmasına Etki Eden Faktörler ile İlgili Bulgular ve Değerlendirmeler

Dinî kimliğin şekillenmesine etki eden faktörlerden biri dinî geleneklerdir. Dinî gelenekler bireye zengin bir malzeme sunar, ona farklı roller öğretir. Dinî anlatılar, mitolojik hikâyeler, efsaneler, menkıbeler, dualar ve ibadetler, atasözleri ve deyimler, deyişler ve din adamları, çeşitli

örnek kişiliklerin bilgisine sözlü bir yol oluşturur. Katılımcıların *Dinî kimliğinizi inşa etmenizdeki etkili olduğunu düşündüğünüz referanslar nelerdir?* sorusuna verdikleri cevaplarla erken dönemden bu yana bireylerin dinî kimliklerini şekillendiren dinî geleneklerin neler olduğunu gözlemlenmiştir. Bu cevaplar sonucunda 5 ana kategori ve 13 alt kategoride birçok önemli veriye ulaşılmıştır. Aşağıda elde edilen bulgularından önemli görülen kısımlar özetlenmiştir.

3.1 Dinî Anlatı ve Folklorik Öğelerden Rol Üstlenme

3.1.1 Mitsel Anlatılardan Rol Üstlenme

Yapılan derinlemesine görüşmelerde erken dönemde deneyimlenen mitsel anlatıların ve ailelerin dinî gelenek aktarım modelinin, yetişkin bireyin dinî kimliği üzerinde önemli etkisinin bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu çerçevede dinden uzaklaşmış kişilere dinî anlatmayı görev bilen bir erkek katılımcı²⁰ dünyanın geçiciliğini, değer verilmesi gereken asıl yerin ahiret yurdu olduğunu mitsel anlatıdan edindiği deneyim ile şöyle aktarmaktadır:

Babam bize dinî hikâyeler anlatır ibadetleri yapmamız konusunda bizi uyarır, tatlı tatlı nasihatlerde bulunurdu... Mesela babamın çocukluğumda bize aktardığı ahiret yurdunun güzelliğini, önemini anlatan avcı-ceylan masalı var beni çok etkiledi... Bu tarz anlatılar ve dinî deneyimlerim, benim olaylara verdiğim tepkileri değiştirdi... Kendimi son nefsim kadar ahiretime adadım, insanlara da bu konuda yardımcı olmaya çalışıyorum.

Bireyin kimliğini inşa eden en önemli çevresel faktörlerden birisi dindir. Çünkü din, yaşamsal olaylara ve hayatın kendisine tatmin edici olabilen anlamlar yüklemekte, ihtiva ettiği prensipler, ödül ve ceza mekanizmaları ile bireyin davranışlarını, yaşam şeklini ve kimliğini şekillendirmektedir.²¹ Bu bağlamda dinî öğretileri anlatan mitsel anlatılar bireyin dinî yaşantısına etki etmekte dinî kimliğini oluşturmada önemli bir faktördür. Nitekim sembolik bir dil ile ister ilksel isterse daha ileri toplumlarda yaşayan insanın, ilksel dönemden bugüne olan yolculuğunu ifade eden, gerçekleri yorumlayan mitolojik anlatılar,²² okuyucuya ya da dinleyiciye metaforik anlam dolu mesajlar iletir. Katılımcının sözlerinden de yola çıkarak güvenli aktarıcı ebeveynlerle evde güvenli ve sevgi dolu atmosferde yaşamını geçiren bireyler, ebeveynlerinin önemli gördüğü şeylerle daha güçlü bir şekilde özdeşleşerek dinî kimliğini şekillendirirler. Erken çocukluk dönemi, sevileni taklit etme psikolojisi ile dinî duyguyu beslemekte, *kolay inanılabilirlik* ve *büyük bir hazırlık* içinde bulunma özelliği ile dinî inancın şekillenmesi ve derinleşmesinde etkin rol oynamaktadır. Burada bahsi geçen katılımcı, avcı-ceylan mitsel anlatısı üzerinden canlandırma (rol-ilişki) ile ahiret inancının kendisinde nasıl oluştuğunu belirtmekte, dahası gündelik hayatı anlamlandırma ve düzenlemede söz konusu inancın değerini vurgulamaktadır. İfadelere yakından bakılacak olursa katılımcının dinî kimliği aile ortamında aldığı eğitim ile şekillenmektedir. Burada dikkat çeken asıl unsur şudur: Aile ortamında aktarılan mitolojik anlatılar, dinî kimliğinin oluşumunda önemli bir rol üstlenmektedir.

²⁰ K1, Kişisel Görüşme, 7 Mayıs 2021.

²¹ Necmi Karlı, "Beş Faktörlü Kişilik Yapısı ve Dindarlık", *Dindarlık Kişilik ve Ruh Sağlığı*, ed. Nevzat Gencer - Muammer Cengil (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020), 45.

²² Hans Mol, *Kimlik ve Kutsal: Yeni Bir sosyal Bilimsel Din Teorisi*, çev. Ömer Faruk Darende - Abdulvahap Taştan (Kayseri: Kardeşler Matbaası, 2020), 31.

3.1.2. Dinî Gelenekler ve Âdetlerden Rol Üstlenme

Kültür, öğrenilmiş bir davranış kalıpları sistemidir.²³ Gelenekler ise büyük kültür kalıplarını ifade eder. Kompleks yapılar hiyerarşik ve sistematik bir düzene sahiptir. Bünyelerinde pek çok farklı sosyal normu da barındırabilen yığın şeklindeki sistemleşmiş yapılardır. Makine teknikeri, 57 yaşındaki erkek bir katılımcı²⁴ ise dinî geleneklerin kıyafet seçimi üzerindeki etkisini şöyle aktarmaktadır:

Kılık kıyafet hususuna da çok dikkat ederim. Kot giymem mesela. Kısa tişört, şort giymem. Çevreme, aileme ve yaşadığım yere göre hem de takva boyutuna göre yanlış giyiniş tarzı bunlar. Sevmem de zaten. Bir Müslümana nasıl yakışacaksa öyle giyinmeye çalışırım (Kolu uzun gömlek ve uzun pantolon giyimi).

Dinî gelenekte giyim kuşam, hem kendilerine Müslüman olduklarını hissettiren hem de diğerlerine kendilerinin Müslüman olduğu hakkında bilgi veren en güçlü kod aktarıcı unsurları olarak bir semboldür. Çünkü müminlerin nerede nasıl davranacağını, nasıl giyineceğini belirleyen kriterler, bir gruba üye olma, güvenlik hissi, sosyal izolasyondan korunma gibi psikolojik ve sosyal faydalar kazandırmakla²⁵ beraber aynı zamanda grubun değerlerinin ve kimliğinin korunmasına hizmet etmektedir.²⁶ Somut gösterge olarak nitelendirilen giyim-kuşam unsurları belirli değerler, olaylar ve durumlarla birleşerek sözsüz yapının çok anlamlı değer aktarıcıları hâline gelmektedir. Bu bağlamda giysi değer yargılarının, yaşam tarzlarının ve kültürün anlam taşıyıcısıdır. Dolayısıyla dil gibi bir gösterge sistemidir.²⁷ Sistemin bu özelliği giyim kuşamın göstergesel olarak algıya ve bağlam merkezli olarak da işaret ettiği anlamla sembolik yapıya dayalılığını göstermektedir. Böylece katılımcının içine doğduğu kültürel geleneklerden ilk başta sözden önce görüntü ile edindiği deneyimler, giysinin dili ile birleşerek kod aktarıcı hâline gelmekte, belleklerde sözcüklere dönüşmektedir ve kültürel beklentilere göre rol üstlenmesini sağlamaktadır.

3.2. Dinî Değerler ve Metinlerden Rol Üstlenme

3.2.1. Kıssalardan Rol Üstlenme

Bu konuda görüşülen, başına gelen sıkıntılarda ve yaşamın zorlu dönemlerinde kıssalardaki karakterle özdeşleşen 53 yaşındaki katılımcı²⁸ bu durumu şöyle dile getirmeye çalışmıştır:

Oğlum namazlarını kılmıyor diğer dinî görevlerini de yerine getirmiyor ahlâkî açıdan da sıkıntılar vardı. Ben de ona küstüm ve konuşmadım. Sonra bir kıssa sohbetinde Nuh a.s ve oğlundan bahsediyordu... Bende oğlumla görüşmeyerek iyi yapmadığımı fark ettim... Oğlumla iletişimimi artırdım.

Birey gözlem yaparak öğrendiği gibi kendisiyle benzerlik kurduğu modelden de öğrenmektedir. Modelin her davranışı değil, kendi karakteri ile benzerlikleri olan davranışı daha kolay öğrenilir. Bu bağlamda birey dinî metinlerde geçen olaylara ve durumlara benzer bir durum ya da olayı, kendi de yaşadığı zaman, tekrar zihninde canlanır ve böylece kendini onların yerine koyar. Onlar nasıl davranmışsa, nasıl hareket etmişse o da öyle hareket eder, öyle davranır. Böylelikle bu davranışın sonucunda Allah'ın özdeşleştiği karaktere davrandığı gibi davranmasını bekler. Dinî anlatıların taşıdığı dinî mesaj, dinî bilgi, davranış kalıpları ve rol modelleri açısından yönlendirici bir özellik taşımaktadır.

²³ Turhan Yörükan, *Alfred Adler Sosyal Roller ve Kişilik* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 166.

²⁴ K23, Kişisel Görüşme, 21 Eylül 2021.

²⁵ Ali Ayten, "Kimlik ve Din: İngiltere'deki Türk Gençleri Üzerine Bir Araştırma", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2012), 107.

²⁶ Asim Yapıcı, *Din kimlik ve Ön Yargı: Biz ve Onlar* (Adana: Karahan Kitabevi, 2004).

²⁷ Werner Enninger, "Giyim", çev. Nebi Özdemir, *Milli Folklor Dergisi* 39 (1998), 93.

²⁸ K20, Kişisel Görüşme, 21 Haziran 2021.

3.2.2. Menkıbelerden Rol Üstlenme

Menkıbe, bütün olayları Yaraticıya bağlayarak onlara dinî anlam yükler. Dolayısıyla menkıbelerde Allah-İnsan etkileşimli rol modeller vardır. Dinî konuda çok eksiklikleri olduğunu vurgulayan katılımcı²⁹ bu konuyla ilgili şu sözler ile devam etmektedir:

Menkıbelerde hep anlatılır peygamberimiz hatme halkalarına geliyor orada bulunanlara hediyeler dağıtıyor... Cennet bahçeleri zikir halkalarıdır, hatme halkalarıdır diyor... Bu nedenle bende büyük bir sıkıntı olmadıkça yatsı namazlarından sonra hatme halkalarına dâhil olmaya çalışıyorum.

Ritüeller, Turner'ın (1982, 1977) bahsettiği gibi kişi ile kişinin ait olduğu grup arasında uyumluluğu teşvik eden, adaptasyonu sağlayan bir iletişim ortamı oluşturur. Adaptasyon sayesinde, değişikliklerle başa çıkacak yeni davranışları benimsemek mümkün olabilir. Hatme gibi dinî ritüeller, kutsal olan örnek bir kalıbın kabulüne dayanır; burada bu kalıbın tekrarı dünyevi olandan bir kopuşu gerektirir ve bu da dinî bir çağa girişi gerektirir.³⁰ Ritüeller, aslında bu değişiklikleri yeni davranışlar ve kimlikleri elde etmede kolaylaştırıcı ve adaptasyon sürecini hızlandırıcıdır. Ayrıca hatme gibi her dinî gruba ait olan farklı ritüeller ve ahlak prensipleri, özellikle yaşanan ortak dinî deneyimlerle grubu homojen bir hale getirmektedir. Burada da yarı mukaddes bir dogma gibi kendilerini kabul ettirmiş, inanılan bilgiler olması özelliği ile nitelendirilen menkıbe metinleri ve grubun önemini ve bağlılığını sağlayan hatme ritüelinin kodlanması, bireyin gruba uyum ve adaptasyon sürecini hızlandırmaktadır. Burada katılımcı menkıbelerden de yer aldığı gibi hatme halkalarının önemini kavramış ve hatme halkasına katıldığı takdirde Yüce Yaraticının rolünü öngörmüştür.

3.2.3. İlahilerden ve Mistik Şiirlerden Rol Üstlenme

Yapılan derinlemesine görüşmeler ilahiler ve mistik şiirlerin bağlantılı olarak özel bir dinî geleneği ortaya koyduğunu tespit etmiştir. Farklı yansımaların psişesi üzerindeki etkilerine bakmayan, Allah korkusuyla yaptığı işin pişmanlığı, işlediği günahın ağırlığı ile akıtılan gözyaşının amel defterinden silinip temizleneceğine inanan 53 yaşındaki katılımcı³¹ şöyle devam ederek anlatmıştır:

Benim aileden gelen dine karşı bir meyilim vardı dinî şiirlerle uğraşınca bu durum pekişti... Allah korkusuyla yaptığın işin pişmanlığı ile işlediğin günahın ağırlığı ile akıtılan gözyaşının amel defterinden silinip temizleneceği bir ilahide şöyle anlatılmıştır... Amel defterinde olan karanlık/Gözlerden dökülen yaşla silinir... Sıradan bir insanın sabahlara kadar oturup anlatacağını büyük zatlar iki mısra ile anlatıyor... Bu şiirler bana zor anlarımda olsun yaşamın çeşitli noktalarında gayret veriyor şevk veriyor beni dinime daha çok bağlıyor.

Müzik, mutluluk ve üzüntü, umut ve korku gibi tecrübeleri ifade etmenin yanında hem dinî tecrübeye katılımı hem de dini tecrübenin kendisini yoğunlaştırıp güçlendiren bir etkiyi yaratmaktadır.³² Mistik şiirlerin ve ilahilerin hem genel gelişim süreçlerinde hem de dinî gelişimi açısından önemi büyüktür. Bu tür deneyimler bireyin çocukluk döneminde edindiği deneyimlere,

²⁹ K60, Kişisel Görüşme, 2 Ağustos 2021.

³⁰ Geels - Wikström, *Den Religiosa Manniskan: En Introduktion Till Religionspsykologin*, 93; Sunden, *Die Religion und die Rollen : Eine Psychologische Untersuchung der Frömmigkeit*, 132.

³¹ K35, Kişisel Görüşme, 17 Ağustos, 2021.

³² İlkay Şahin, "Dinî Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/2 (2008), 280.

aile geçmişine ve bölgenin tarihine yüklenmelidir. Katılımcının deneyimlediği şiirlerden hareketle günah ve temizlenme düşüncesi arasında kişinin kendi kanaati, inancı ve inanç eğilimi arasında içsel bir diyalog ortaya çıkabilir ve affedilmeyi uman günahkâr kul rolünü üstlenebilir. Bireyin üstlendiği rol, onun dinî referans çerçevesinden kaynaklanmaktadır. Yani dinî inançları, bireyin eylemlerini etkileyen öznel gerçeklikten kaynaklanmaktadır. Üstlendiği roller bireylerin eylemlerine hem yardım etmekte hem de onları motive etmektedir. Katılımcının mistik şiirlerde anlatıldığı gibi günahkâr kul rolünü üstlenmesi ve buna karşılık gelen Rahmanın rolünü benimsemesi, gözyaşı ile tövbe sonrası günahlarından temizlenmeyi gösterir.

3.2.4. Hadislerden Rol Üstlenme

Hız Muhammed'in sözlerinden bir başka insanla özdeşleşme yoluyla birey, gerçekleştirildiğini gördüğü rolü üstlenebilir. Bu noktada okuduğu hadislerle göre dinî yaşantısını yönlendirdiğini söyleyen katılımcı³³, deneyimlerini anlatmaya şöyle devam etmektedir:

Ailem ben küçükken hatırlıyorum sürekli yanımda Kur'an okur, dua ederlerdi... İbadetlerini özellikle uyanımızda yapmaya çalışırlardı. Biz de bu durumdan ister istemez etkilenirdik... Bende sekiz yaşından bu yana namazımı vaktinde kılmaya özen gösteririm, peygamberimiz vaktinde kılınan namazdan daha hayırlı bir ibadet yoktur buyuruyor... Bu nedenle işlerimi ona göre ayarlar önce namazımı kılarım. Bu öğrendiğim hadisleri hemen hayata uygulardım, sonrasında insanlara anlatırım.

İslam dinindeki bütün ibadetler birey üzerinde etkisi olduğu söylenebilir.³⁴ Erken dönemde aşırı güvenli aktarıcı ebeveynlerinden aldığı dinî gelenek ile yaşamını devam ettiren İslâmî kurallar çerçevesinde yaşayan ve dinî tebliğ etme görevini üstlenen katılımcı, hadisleri hayatının merkezi konumuna yerleştirmiştir. Dinin gereklerini yerine getirirken ya da topluma örneklik teşkil ederken hadiste yer alan sözler ile Yüce Yaratıcı ile etkileşime girerek Yaratıcının rolünü öngörmektedir. Dolayısıyla hadislerle uygun yaşadığında mükâfat alacağını öngörerek dinî kimliğini şekillendirmektedir. Müslüman kimliğine sahip bireyler, hadislerde yer alan sözleri hayatlarına uygulamaya çalışırlar ve böylelikle Allah'ın mükâfatı ile ödüllendirilmeyi beklerler.

3.3. Rüyalardan Rol Üstlenme

3.3.1. Rüyalarda Gayba Ait Dinî Olgulardan Rol Üstlenme

İnsanoğlunun yaşadığı en temel deneyimlerden biri olan rüya, geçmişten günümüze her dönem insan hayatında olan gerek spekülatif gerekse bilimsel tartışmalara konu olmuş psikolojik bir fenomendir. Bu çalışmada elde edilen bulgular sonucunda katılımcıların rüyalarında gördükleri dinî olgular ağırlıklı olarak kıyametin kopuşu, kabir azabı, cennet, cehennem, şeytan, Allah, melek ve ölümdür. Gayba ait dinî olgulardan rol üstlendiğini, deneyimlerinin dinî inancına kaynaklık ettiğini belirten elektrik mühendisi olan 52 yaşındaki erkek bir katılımcı³⁵ rüyasında şeytanı gördüğünü şu ifadeler ile aktarmaktadır:

³³ K40, Kişisel Görüşme, 13 Ağustos 2021.

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Nurten Kimter, "Namaz ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme", *EKEV Akademi Dergisi* 68 (2016), 299-332; Hüdanur Demir - Mehmet Çınar, "Gençlerin Beş Vakit Namaz Kılma Durumlarını Etkileyen Faktörlerin CHAID Analiz Yöntemi ile İncelenmesi", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/3 (2022), 1016-1029; Sezai Korkmaz, "Üniversite Öğrencilerinde Selfitis, Narsisizm, Dini Davranış ve Dini İbadet İlişkisi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 1089-1119.

³⁵ K45, Kişisel Görüşme, 12 Ağustos 2021.

Ailem çok ilgisizdi... Dedem dinine çok düşkün bana sürekli şeytan olsun, melek olsun, cennet cehennem olsun her türlü konudan hikayeler yaşanmış menkıbeler anlatırdı, bende bu anlatılarda o anlatırken o anlatılan olayın içine girerdim... Bir gün rüyamda şeytanın bana Kur'an'ı bıraksan ben seni kandırırım demesi benim daha çok Kur'an'a sarılmama vesile oldu... Kur'an'ı okumak bana hayatla ilgili motivasyon kaynağı günahlara karşıda bir zırh oluyor.

Davranışın şekillenmesinde ödül ve ceza gibi dışsal belirleyiciler ile inanç, düşünce ve beklentiler gibi içsel belirleyiciler arasında sürekli bir etkileşim bulunmaktadır ve pek çok davranış dışsal bir ödül veya ceza gerekmeksizin içsel süreçlerle öğrenilebilmektedir.³⁶ İfadelerinden anlaşıldığı üzere çocukluğunda güvensiz aktarıcılara sahip olan katılımcı dinî kimliğinin şekillenmesinde erken dönemde deneyimlediği anlatılardan çok etkilendiğini ifade etmiştir. Rüya yoluyla gerçekleşen dinî deneyimler bireyin manevi hayatını olumlu yönde etkilemektedir. Zira rüyayla gerçekleşen dinî tecrübe olaylarında bireylerin yaşamış oldukları bu tecrübeler, öncesinde inanç olarak varlığını kabul ettikleri fakat kendilerine afâkî gelen gayba ait dinî olgulardan şeytanın varlığını rüyalar vasıtasıyla bizzat tecrübe etme fırsatı sunmuş olduğundan, katılımcı Kur'an okumadığında şeytan tarafından kandırılacağına dair farkındalık edinmiştir. Şeytanın kandırmasının sonucunda manevi hayatının zedeleneceğini ve Allah tarafından cezalandırılacağı kehanetine inanan katılımcı rüyalarından edindiği deneyimlerle Yaratıcının rolünü öngörerek dinî kimliğini şekillendirmiş ve sürekli Kur'an ile yaşamaya çalışmıştır.

3.2.2. Rüyalarda Dinî Şahsiyetlerden Rol Üstlenme

Rüyayla gerçekleşen dinî tecrübe olaylarında araştırmaya katılan katılımcıların rüyalarında görmüş oldukları dinî şahsiyetler öncelikle Hz. Muhammed, Hz. İbrahim, Hz. Fatıma, Abdülkadir Geylani Hazretleri, Mahmud Sami Efendi ve bunun haricinde herhangi bir hoca veya nurani olarak algıladıkları zatlardan oluşmaktadır. Çok küçük yaşta iken annesini kaybeden, babasının dinî yaşantısının olmadığını, kendileri ile babasının ilgilenmediğini ifade eden erkek katılımcı³⁷ sıkıntılı anlarında ya da günlük ritüel haline getirdiği dinî uygulamalarını yerine getirmediğinde çocukluğunda olmak üzere 3 kere peygamberimizi rüyasında gördüğünü, kendini uyardığını ve dinî kimliğinin ona göre şekillendiğini şu ifadeler ile aktarmaktadır:

Babamın ilgisizliği bende derin izler bırakmıştı... Peygamberimizi rüyamda üç kere gördüm iki sefer şimali ile birlikte gördüm. Tasavvufi konularda çok derindim, bazı olaylar yaşadım o olaylardan sonra maneviyatım zayıfladı... İnsan neyin ne olduğunu bilir. Böyle bir durumda rüyamda peygamberimizi gördüm... Bu rüyalardan sonra dinî yaşantıma dikkat ettim Allah'ın uyarılarını iyi okumaya çalıştım.

Çocukluğunda sorumsuz, ilgisiz ebeveynlere sahip olan katılımcı dinî kimliğinin şekillenmesinde erken dönemde edindiği dedesinin anlatımlarından çok etkilenmiş ve fitri olarak da dinî konulara ilgili olduğunu ifade etmiştir. Görmüş olduğu rüyalardan yola çıkarak dinî konuda yaptığı yanlışlar ile ilgili kendisini uyarmak için bu tarz rüyalar gördüğünü yorumlayan görüşmeci Öteki'nin rolünü üstlenmiştir. Böylelikle bu rüyadan sonra ötekinin rolünü üstlenerek uyarıldığı davranışı doğrusu ile değiştirerek dinî kimliğini şekillendirmiştir.

³⁶ Karşlı, "Beş Faktörlü Kişilik Yapısı ve Dindarlık", 41.

³⁷ K45, Kişisel Görüşme, 12 Ağustos 2021.

3.4. Dil Ucu Konuşmalarından Rol Üstlenme

3.4.1. Anlamsız/Mırıltılı Sesler ile Dil Ucu Konuşmalarından Rol Üstlenme

Glossolalia/ dil ucu konuşması, kutsal varlık ile iletişim kuran kişilerin duygu dönüşümü yaşaması, özgürlüğünü hissetmesi, yeniden doğması olarak tanımlanmaktadır. Bu dönüşümü yaşayan kişinin Tanrı'yla iletişime geçtiği zamanlarda kullandığı dil, insanlar tarafından anlaşılmadığı gibi bu dilin herhangi bir anlamı da yoktur. Bu sebeple glossolalia deneyimi psikopatolojik bir durum olarak tanımlanır.³⁸ Görüşmelere katılan kişilerden tasavvufi gruba üye olan güvenli aktarıcılara sahip lise mezunu katılımcı³⁹, dinî kimliğini şekillendiren dil-ucu konuşma anını şu ifadeler ile açıklamaktadır:

Ailem dinî ibadetlerini yaparlardı... Bize namaz kılın derlerdi ama zorlamazlardı... Katıldığım sohbetlerde cezbeden çok bahsettiler bununla ilgili menkıbeler anlattılar... Ben de hep bu anı yaşamak istedim çok şükür Rabbim nasip etti... İlk Cezbeyi gavsımı gördüğümde yaşadım bayılmıştım zaten... Bir çocuk anasını gördüğü zaman nasıl bağırır ve onun yanına gitmek isterse bende de öyle oluyor bağırıyorum, Allah dostunu görünce kendimden geçiyorum... Gavsımı ilk gördüğümde Allah'ın nurunu gördüm ve kendimden geçerek değişik, anlaşılmayan sesler çıkartmışım, ama ben bunların çok farkında değildim bilinçlilik ile bilinçsizlik arasında idim.

Hatme gibi bir grubu diğerinden ayıran semboller, bir aidiyet ve kimlik duygusu yanında başkalarından farklı olma amacı da taşıyabilir.⁴⁰ Aynı zamanda bir başkasının faaliyetini gözlemleyen kişi, yalnızca algıyla, algılananla aynı faaliyete hazır olma durumunu bilinçsizce benimsemeye yönlendirilir. Pek çok insan bir araya geldiğinde, F. H. Allport'un *sosyal kolaylaştırma* dediği şey meydana gelir ve dil ucu konuşma faaliyete hazır olma durumunu kolaylaştırmış olur. Bu nedenle, dillerde konuşmak çok dışsal telkinin bir etkisi olabilir, ancak aynı zamanda bir rolün sahiplenilmesi ve şekillendirilmesi de olabilir. Burada telkin unsuru, onlarca yıl boyunca oluşan ve kişiliği etkileyen eğilimleri tetikler. Kendisini şaşırtacak şekilde etkilenerek özlediği somut, anlamlı deneyimi sağlar.⁴¹ Glossolali öncesinde katılımcı, sohbetlerden edindiği deneyimlerin etkisiyle tecrübeyi yaşamaya yönelik yoğun bir şevke sahiptir. Katılımcı ile yapılan görüşmelerde ve yapılan gözlemlerde bu tür haller Allah'ın bir lütfu olarak ifade edilmektedir.

3.4.2. Net/Anlamlı İfadeler ile Dil Ucu Konuşmalarından Rol Üstlenme

Başına gelen ciddi ameliyat sürecinde glossolalia deneyimi yaşadığını ifade eden ve bir tarikatın vekillik görevini yerine getiren aşırı güvenli aktarıcılara sahip ilköğretim mezunu kadın katılımcı⁴² ilk cezbe anını şu ifadeler ile dile getirmiştir:

İlk cezbe hali rahatsızlanıp rüya gördükten sonra gittiğim oldu. O an kalbim yerinden çıkacak gibi pır pır ediyordu... Sonra mübarek çıktı geldi ben onu görünce her şeyi unuttum, Allah diyerek cezbe halinden bayılmışım... O anda Allah-u Teâlâ'yı daha çok hissediyorsun, o kalp o anlık farklı oluyor işte farklı âlemlere gidiyor...

³⁸ Lee A. Kirkpatrick, *Attachment, evolution, and the psychology of religion* (New York: Guilford Press, 2005), 141.

³⁹ K50, Kişisel Görüşme, 12 Ağustos 2021.

⁴⁰ Akif Pamuk, *Kimlik ve Tarih: Kimliğin İnşasında Tarihin Kullanımı* (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2017), 41.

⁴¹ Sunden, *Die Religion und die Rollen: Eine psychologische Untersuchung der Frömmigkeit*, 140-143.

⁴² K51, Kişisel Görüşme, 5 Ağustos 2021.

Tarikat mensuplarında manevi açıdan tatminkâr bir hayat sürdürebilmek için herkesçe yaşaması gereken bir tecrübedir. Katılımcıda da görüldüğü gibi okuduğu ya da duyduğu tecrübelerinden hareketle cezbe anını yaşamak için güdülenmiştir. Bu tür tecrübeler için mitsel bir rol söz konusudur. Bu rolü öğrenmiş olan katılımcı, kısa zamanda ruha yönelik beklentisel bir rol geliştirir. Eğer durum en uygun noktada ise o zaman dil-ucu konuşmasına imkân veren davranış tarzına geçilir. İnsan, kendini dil-ucuyla konuşurken duyduğu ve başkaları da buna tanıklık ettiği zaman, tam olarak bu role bürünmüş olur ve aynı anda Yaratıcının rolünü de kabul eder. Bu durumda ortaya çıkan dil-ucu konuşması, Yüce Yaratıcıdan esinlenmiş bir lütuf olarak tecrübe edilir.

3.5. Din Adamları ve Dinî Şahsiyetlerden Rol Üstlenme

3.5.1. Din Görevlilerinden Rol Üstlenme

Türk kültüründe görülen din görevlileri başlığı altında araştırmaya katılan katılımcıların kadı, imam, müftü, müezzin ve papaz gibi din adamı tiplerinden etkilendikleri ve onların yaşantılarına göre dinî kimliklerini şekillendirdikleri gözlemlenmiştir. Anne-babasının dinî vecibeleri yerine getirmediğini, son bir yıldır dinlediği din görevlisinin dinî yaşantısı üzerinde büyük etkisi olduğunu ifade eden 41 yaşındaki kadın katılımcı⁴³ dinî dönüşümünde etkili olan süreci şöyle aktarmaktadır:

Annem-babam bize din ile ilgili çok az bazı şeyler anlatırlardı ama kendilerinin dinî yaşayışları hiç yoktu... Bende daha bu seneye kadar namaz kılmazdım, çok açık kıyafetler giyer, günlük yaşantımda da haram helal hiç dikkat etmezdim. Pandemi de youtubeden bir hoca ile tanıştım... Bu kişi ile tanıştıktan sonra çarşıya girdim, namazlarımı, helale harama çok dikkat etmeye başladım. Aileme de bu konuda telkinlerde bulunup dua ediyorum sürekli.

İnsan hem toplumsal varlık olarak dış dünya ile hem içsel yaşantısı ile hem yaratıcısıyla sürekli etkileşim içerisinde olup bağlantı halindedir. Bireyin bu bağlantı ve etkileşimlerini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirebilmesi için bir yol gösterene, eğiticiye ihtiyacı bulunmaktadır. Güvensiz dinî aktarıcılara sahip olan katılımcı, çocukluğunda ailesinden edinemediği dinî deneyimi youtube üzerinden tanıştığı bir din adamından edindiğini, sonrasında ise dinî kimliğinin tamamen değiştiğini ifade etmiştir.

3.5.2. Kültüre Ait Dinî Şahsiyetlerden Rol Üstlenme

Türk kültürü eski inançlarından izler bulunmakla beraber İslamiyet'in kabulünden sonra yeni bir görünüm oluşturmuştur. Yani yeni bir inancı benimsediklerinde eski inanç ve gelenekleri tamamen silinmemiş, fakat muhtelif unutulma süreci yaşanmıştır. Bu durumun izlerini en etkileyici şekilde Türk kültürüne ait olan edebi türlerden destanlarda, masallarda, efsanelerde ve halk hikâyelerinde görebiliriz. Edebi türlerde yer alan yeni görünüm ve değişiklikler hakkında en önemli karakterler, Aksakallı ihtiyarlar ve Hızır tipleridir. Bu konuda katılımcı⁴⁴ dinî kimliğini şekillendirmede etkili olan Hızır inancını şu ifadeler ile açıklamaktadır:

Hızır'ın hep kurtarıcı olduğu anlatırlardı ve ben buna çok inanırım... Etrafımdaki insanlar eskiden beri yaşlı olanlar kalkarken iki elini yere koyup ya Hızır diye kalktıklarını hep gördüm işittim... Anadolu'nun çeşitli yerlerinde de bu böyledir zaten. Kalkarken ya Hızır diyerek yere çöküp destek alıp kalktıklarını gözlemliyorum. İncancıma göre Hacı Bektaşî Velinin musahibi Hızır a.s olduğunu biliyoruz.

⁴³ K55, Kişisel Görüşme, 17 Haziran 2021.

⁴⁴ K5, Kişisel Görüşme, 13 Eylül 2021.

Evrensel kahraman efsaneleri halkını sıkıntıdan, yıkım ve ölümden kurtaran güçlü bir insan ve Tanrı-İnsan etkileşimli rollerinden söz ederler. Kutsal metinlerin anlatılması ve törensel olarak tekrarlanması, bu tür bir kahraman figürünün danslar, müzik, ilahiler, dualar ve kurbanlarla yüceltilmesi izleyicileri (sanki bir büyü gibi) gizemli duygularla sarar, bireyi yücelterek kahramanla özdeşleştirir.⁴⁵ Erken dönemden itibaren bilinçli ya da bilinçsiz olarak kazandığı davranışları alışkanlık haline getiren katılımcı, çevresinden de gözlemlediği Hızır inancı ile ilgili dinî kimliğini şekillendirmekte ve yaşantısında da Hızır inancına yer vermektedir. Zorda kaldığı zaman çevresinden de gözlemlediği gibi *Ya Hızır* dediğinde Allah'ın yardım edeceğini bilmekte ve bu yönde davranışını şekillendirmektedir.

3.5.3. Toplumsal Yaşamdaki Dinî Otoritelerden Rol Üstlenme

Dünya üzerinde yer alan tüm toplumlarda ve kültürlerde topluluklara yön veren, fertlerin toplum içinde dayanışma ruhu ile uyumlu bir şekilde yaşamalarını, belirli bir amaç çerçevesinde birlikte hareket etmelerini sağlayan liderler var olagelmıştır. Toplumun içerisinde liderler, bir karizmaya sahiptir ve yapmış oldukları eylem ve sözlerle toplumları yönlendirme gücüne sahiptirler. Buradan hareketle dinî vecibelerini yerine getirmeyen ilgisiz ebeveynlerle büyüdüğünü ifade eden 39 yaşındaki lise mezunu erkek katılımcı⁴⁶, dinî gruba katılmasında ve dinî kimliğini inşa etme sürecinde bir lider olarak cemaat liderinin büyük bir etkisi olduğunu şöyle aktarmaktadır:

Ailemin anne-babalarından görme bir dinî inançları vardı... Bize de dinimizi anlatmadılar... 16 yaşında lisede arkadaşlarımın tavsiyesi ile cemaate gittim, onların lideri ile tanıştım ve çok şükür gerçek manada dinî anlamaya çalıştım... Allah dostu sonuçta, bende ömrüm yettiğince, yaşantımı ona göre düzenler, bu kişiye itaat ederim. Namaz kılmaya başladım diğer dinî görevlerimi yerine getirmeye çalıştım. Giyim kuşamımda değişiklikler oldu, bol pantolon giymeye başladım, sakal bıraktım... Liderimiz de böyle yapmakta bizim de böyle yapmamızı tavsiye etmekte... Allah dostu ile tanıştıktan sonra hiç sıkıntılı dönemim olmadı.

Rol üstlenmede bir model olarak dinî liderler kutsal olanla bağlantısından dolayı kutsal olarak kabul edilmektedir. Onun dinî davranışlarının kutsallığı ve saflığı temsil etmesinden dolayı onun kimliğine manevi anlamlar kazandırmaktadır.⁴⁷ Katılımcı, giyim tarzında ve sakal bırakmasında peygamberin sözlerini ve cemaatin liderini referans çerçevesi olarak göstererek doğru bir tercih yaptığını değerlendirmektedir. Katılımcı Allah dostu olarak tanımladığı cemaat lideri ile tanıştıktan sonra dünyaya bakışının ve dinî kimliğinin tamamen değiştiğini ifade etmektedir. Kendisini cemaat lideri ile özdeşleştirmekte ve böylelikle Yaratıcının rolünü öngörmektedir.

Sonuç

İnsanın kendini tanımaya başladığı ilk yıllardan itibaren içinde bulunduğu sosyal çevre ile genelde uyumlu bir süreç olarak dinamik bir olgu olan kimlik, sürekli gelişmeye devam eder. Bu çalışmada, yetişkin bireylerin dine yönelik olumlu ve olumsuz bir tutum geliştirmesinde özellikle çocukluk dönemlerinde sahip olduğu dinî bilgilenme, bilinçlenme düzeyi ile kendisi ve özdeşim

⁴⁵ Saffet Kartopu, *Umudun Psikolojisi ve Teolojisi-Umudun Psiko-Teolojik Dönüşümlerinin Doğum Travması Bağlamında Analizi-* (Ankara: Eskiye Yeni Yayınları, 2020), 200-201.

⁴⁶ K60, Kişisel Görüşme, 2 Ağustos 2021.

⁴⁷ Ergün Yıldırım, *Simurgun Kanatları Sosyal Teori ve Din* (İstanbul: Tezkire Yayınları, 2016), 47.

kurduğu kişilerin etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. *Bir insanın dinî kimliğinin şekillenmesinde ve sürdürülmesinde etkili olan faktörler nelerdir?* sorusu çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Kahramanmaraş'ta ikamet eden, amaçlı örneklem yöntemi ile belirlenen farklı demografik özelliklere sahip 25-75 yaş arası 60 katılımcı ile 40-160 dakika arasında yarı yapılandırılmış formlar ile 2021-2022 yılları arasında görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerden hareketle çalışmada; insana davranış örüntüsü sunan bireyin dinî gelişim süreci, bireyin dinî gelişimine etki eden kültürel ve dinî faktörler, yetişkin bireylerin dinî kimliklerinin çocukluk deneyimleriyle ilişkisi 5 ana kategori ve 13 alt kategori altında ele alınmıştır. Çalışma kapsamında belirlenen kategoriler ve alt kategoriler psikolojinin kavram ve kuramları çerçevesinde ele alan rol teorisi bağlamında incelenmiştir. Bu kategoriler kendi içinde değerlendirildiğinde ise, bireyin erken dönemde deneyimlediği geleneklerin ve folklorik dinî anlatıların, dinî metinlerin, rüyaların, mistik öğelerin, dinî otoritelerin dinî kimliğin şekillenmesinde önemli rol oynadığı tespit edilmiştir. Araştırmada dinî anlatılar ve folklorik öğeler kategorisi kendi içinde değerlendirilerek mitsel anlatılardan rol üstlenme ve dinî gelenekler ve âdetlerden rol üstlenme şeklinde iki alt kategoride değerlendirilmiştir. Dinî değerler ve metinlerden rol üstlenme kategorisi ise kıssalardan rol üstlenme, menkıbelerden rol üstlenme, ilahilerden ve mistik şiirlerden rol üstlenme ve hadislerden rol üstlenme şeklinde dört alt kategoride değerlendirilmiştir. Sahadan elde edilen bulgulardan hareketle rol üstlenme dinî, edebi ve mitsel anlatılar gibi folklorik olgular ve kutsal anlatılar aracılığıyla da oluşabilir. Bu anlatılarda kişinin Allah ile olan ilişkisinden bahsedildiğinde bu veri kişinin dinî kimliğinde biçimlendirici rol modeli olarak hizmet eder ki bu rol modeli, belirli bir yaşantı tarzına teşvik eden özel bir durum içerisinde üstlenmiş olur. Yapılan görüşmelerde dinî metinlerde ve folklorik öğelerde yer alan herhangi bir karakter rolünü üstlenen kişinin Yaratıcının rolünü üstlenebileceği başka bir deyişle öngörebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Rüyalardan rol üstlenme kategorisi, rüyalarda gayba ait dinî olgulardan rol üstlenme ve rüyalarda dinî şahsiyetlerden rol üstlenme şeklinde iki alt kategoride incelenmiştir. Bu kategoride katılımcılar, gördükleri rüyalar sonucunda dünya meşgalelerinde rehavete kapılmaktan korunduklarını dolayısıyla Yaratıcının rolünü üstlenerek dinî konularda daha dikkatli olmaya çalıştıklarını ve sonucunda ödül beklentisine girerek Yaratıcının rolünü öngördüklerini belirtmişlerdir. Dil ucu konuşmalarından rol üstlenme kategorisinde, anlamsız/mırıltılı sesler ile dil ucu konuşmalarından rol üstlenme ve net/anlamli ifadeler ile dil ucu konuşmalarından rol üstlenme şeklinde iki alt kategoride analiz edilmiştir. Katılımcıların cemaat ya da tasavvufi hareketlerle temasa geçtiklerinde ve dil armağanını ve ruhtaki vaftizi takdir etmeyi öğrendiklerinde dil ucu konuşmasının gerçekleşmesini güdüledikleri gözlemlenmiştir. Katılımcılar bu tür deneyimleri Allah'ın bir armağanı olarak değerlendirdikleri gözlemlenmiştir. Son olarak din adamları ve dinî şahsiyetlerden rol üstlenme kategorisi de, din görevlilerinden rol üstlenme, kültüre ait dinî şahsiyetlerden rol üstlenme ve toplumsal yaşamdaki dinî otoritelerden rol üstlenme şeklinde üç alt kategoride değerlendirilmiştir. Yapılan görüşmelerde yerel toplumlarda ve dinî inancı içerisinde yer alan din adamları ya da önde gelen kişilerin rolünü alarak Tanrı inancını şekillendiren bireyler, rol modelin davranışını taklit ederek, dinî yaşantıda hangi davranışın onaylandığını öğrendiği tespit edilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde dinî kimliğin inşası

konusunda toplum tarafından Allah dostu ya da din adamı olarak nitelendirilen, kutsal metinlerde yer alan Allah tarafından ödüllendirilecek davranışları sergileyen önder kişilerin dinî yaşayışında gösterdiği hassasiyetin, onun sohbetlerinin, ilminin kendi dinî kimlikleri üzerinde etkili olduğunu ve kendilerinin de tüm bunları dinî ve sosyal yaşamlarına uygulamaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Bununla birlikte katılımcılar, sosyal çevrelerinden tanıştıkları, rol model aldıkları din adamının anlattığı ve yaptığı dinî davranışları kendi ailelerine ve çevrelerine anlatmaya ve onlara da benimsetmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Kaynakça

- Argyle, Michael. *Psychology and Religion: An Introduction*. New York: Routledge, 2000.
- Ayim-Aboagye, Desmond. *The Function of Myth in Akan Healing Experience: A Psychological Inquiry Into Two Traditional Akan Healing Communities*. Uppsala: Uppsala University, 1993.
- Ayten, Ali. “Kimlik ve Din: İngiltere’deki Türk Gençleri Üzerine Bir Araştırma”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2012), 101-119.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000.
- Capps, Donald. “Sundén’s Role-Taking Theory: The Case of John Henry Newman and His Mentors”. *Journal for the Scientific Study of Religion* 21/1 (Mart 1982), 58. <https://doi.org/10.2307/1385570>
- Demir, Hüdanur - Çınar, Mehmet. “Gençlerin Beş Vakit Namaz Kılma Durumlarını Etkileyen Faktörlerin CHAID Analiz Yöntemi ile İncelenmesi”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/3 (2022), 1016-1029. <https://doi.org/10.17859/pauifd.1205116>
- Enninger, Werner. “Giyim”. çev. Nebi Özdemir. *Milli Folklor Dergisi* 39 (1998), 92-96.
- Ericek Maraşlıoğlu, Şerife. “Hjalmar Sunden’in Rol Kuramı ve Din Psikolojisi Çalışmaları Üzerindeki Etkisi”. *International Journal of Social Humanities Sciences Research* 10/94 (2023), 931-936.
- Geels, Antoon - Wikström, Owe. *Den Religiosa Manniskan: En Introduktion Till Religionspsykologin*. Stockholm: Natur & Kultur Akademisk, 2012.
- Güngör, Erol. *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 4. Basım, 1997.
- Hjärpe, Jan. “Legitimering av Krig och Fred i Muslimska Tankevärld”. *Bloms Boktryckeri* 71/3 (1995), 103.
- Holm, Nils G. *Din Psikolojisine Giriş*. çev. Abdulkirim Bahadır. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Holm, Nils G. *Religionsvetenskapliga Skrifter*. Åbo: Åbo akademi, 1993.
- Holm, Nils G. “Sunden’s Role Theory and Glossolalia”. *Journal for the Scientific Study of Religion* 26/3 (September 1987), 383. <https://doi.org/10.2307/1386441>
- Holm, Nils G. *Tungotal och Andedop: En Religionspsykologisk Undersökning av Glossolali hos Finlandssvenska Pingstvännen*. Uppsala: Uppsala Universitet, 1976.
- Hood, Ralph W. et al. *The Psychology of Religion: An Empirical Approach*. New York: Guilford Press, 4th ed., 2009.
- James, William. *The Principles of Psychology: In Two Volumes*. New York: Henry Holt, 1995.
- Källstad, Thorvald. *John Wesley and the Bible: A Psychological Study*. Stockholm: Nya Bokförlags Aktiebolaget, 1974.
- Karlı, Necmi. “Beş Faktörlü Kişilik Yapısı ve Dindarlık”. *Dindarlık Kişilik ve Ruh Sağlığı*. ed. Nevzat Gencer - Muammer Cengil. 36-62. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020.
- Kartopu, Saffet. *Umudun Psikolojisi ve Teolojisi-Umudun Psiko-Teolojik Dönüşümlerinin Doğum Travması Bağlamında Analizi*. Ankara: Eskiyeeni Yayınları, 2020.
- Kimter, Nurten. “Namaz ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme”. *EKEV Akademi Dergisi* 68 (2016), 299-332.

- Kirkpatrick, Lee A. *Attachment, Evolution, and the Psychology of Religion*. New York: Guilford Press, 2005.
- Kuş, Elif. *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2003.
- Korkmaz, Sezai. “Üniversite Öğrencilerinde Selfitis, Narsisizm, Dini Davranış ve Dini İbadet İlişkisi”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 1089-1119. <https://doi.org/10.46353/k7auifd.725660>
- Lans, Jan van der. *Religieuze Ervaring en Meditatie*. Deventer: Loghum Slaterus, 1980.
- Mol, Hans. *Kimlik ve Kutsal: Yeni Bir Sosyal Bilimsel Din Teorisi*. çev. Darende Ömer Faruk - Taştan Abdulvahap. Kayseri: Kardeşler Matbaası, 2020.
- Pamuk, Akif. *Kimlik ve Tarih: Kimliğin İnşasında Tarihin Kullanımı*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 1. Basım, 2017.
- Pettersson, Thorleif. *The Retention of Religious Experiences*. Stockholm: Almqvist & Wiksell international, 1975.
- Schultz, Duane P. - Schultz, Sydney Ellen. *Theories of Personality*. Boston: Cengage Learning, 11th edition, 2017.
- Stifoss-Hanssen, Hans. “Roles Constitute Religious Experience: Fiction and Fact in Hjalmar Sunden’s Role Theory, Attribution Theory and Psychodynamic Theory”. *Sunden’s Role Theory - an Impetus to Contemporary Psychology of Religion*. ed. Nils G Holm - Jacob A. Belzen. 105-127. Åbo: ÅboAkademi, 1995.
- Sundén, Hjalmar. *Die Religion und die Rollen : Eine psychologische Untersuchung der Frömmigkeit*. Boston: Reprint, 1966.
- Şahin, İlkay. “Dinî Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/2 (2008), 269-285. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000979
- Turner, Victor. *From Ritual to Theatre: The Human Seriousness of Play*. New York: PAJ Publications, 1982.
- Turner, Victor. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Ithaca: Cornell University Press, 1977.
- Unger, Johan. *On Religious Experience*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 1976.
- Wikstrom, Owe. “Attribution, Roles and Religion: A Theoretical Analysis of Sunden’s Role Theory of Religion and the Attributional Approach to Religious Experience”. *Journal for the Scientific Study of Religion* 26/3 (Semtember 1987), 390. <https://doi.org/10.2307/1386442>
- Wikstrom, Owe. *Guds Ledning: En Explorativ Religionspsykologisk Studie av Fromheten hos ett Antal Västerbottniska Aldringar, med Särskild Hänsyn Tagen Till Upplevelsen av Guds Ledning*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Doktora Tezi, 1975.
- Wulff, David M. *Psychology of Religion: Classic and Contemporary*. New York: John Wiley & Sons, 2nd ed., 1997.
- Yapıcı, Asım. “Dinî Grup Kimliği: Kimlik ve Dini Aidiyetler”. *Kimlik ve Din*. ed. Abdullah Özbolat - Mustafa Macit. 41-65. Adana: Karahan Kitabevi, 2016.
- Yapıcı, Asım. *Din kimlik ve Ön Yargı: Biz ve Onlar*. Adana: Karahan kitabevi, 2004.
- Yıldırım, Ergün. *Simurgun Kanatları Sosyal Teori ve Din*. İstanbul: Tezkire Yayınları, 2016.
- Yörükkan, Turhan. *Alfred Adler Sosyal Roller ve Kişilik*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

Ek1: Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Sıra No	Kod Adı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek	Görüşme Süresi	Görüşme Tarihi
1	K1	Erkek	52	Evli	Lise	Memur	130 DK	07.05.2021
2	K2	Erkek	47	Evli	Lisans	Öğretmen	70 DK	10.01.2022
3	K3	Erkek	37	Evli	Lisans	Sosyal Hizmet Uzmanı	67 DK	04.08.2021
4	K4	Kadın	55	Evli	Okur-yazar	Ev Hanımı	40 DK	10.09.2021
5	K5	Erkek	32	Evli	Lise	Dede	90 DK	13.09.2021
6	K6	Kadın	28	Bekâr	Lisans	Öğretmen	60 DK	10.01.2022
7	K7	Kadın	45	Evli	Okur-yazar	Ev Hanımı	100 DK	27.08.2021
8	K8	Kadın	58	Evli	İlkokul	Esnaf	135 DK	01.09.2021
9	K9	Erkek	75	Evli	İlkokul	Çiftçi	65 DK	25.02.2022
10	K10	Kadın	75	Evli	Okur-yazar	Ev Hanımı	50 DK	26.09.2021
11	K11	Kadın	44	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	80 DK	23.08.2021
12	K12	Erkek	26	Bekâr	Lise	Öğrenci	56 DK	21.06.2021
13	K13	Kadın	34	Evli	Lisans	Öğretmen	47 DK	28.09.2021
14	K14	Erkek	68	Evli	Lisans	Emekli	110 DK	22.09.2021
15	K15	Erkek	83	Evli	Okur-yazar değil	Dede	95 DK	04.08.2021
16	K16	Kadın	57	Evli	Okur-yazar	Ev Hanımı	160 DK	06.08.2021
17	K17	Kadın	36	Evli	Yüksek Lisans	Öğretmen	140 DK	10.08.2021
18	K18	Kadın	26	Bekâr	Ön lisans	Kur'an Kursu Hocası	70 DK	27.09.2021
19	K19	Erkek	75	Evli	Okur-yazar	Emekli	95 DK	26.09.2021
20	K20	Kadın	53	Evli	İlköğretim	Ev Hanımı	65 DK	21.06.2021
21	K21	Kadın	39	Evli	Lisans	Diyanet Personeli	87 DK	24.09.2021
22	K22	Erkek	41	Evli	Lisans	Öğretmen	42 DK	14.12.2021
23	K23	Erkek	57	Evli	Lisans	Makina Mühendisi	50 DK	21.09.2021
24	K24	Kadın	44	Evli	Ön lisans	Kurs Hocası	125 DK	26.09.2021
25	K25	Kadın	40	Evli	Lisans	Sağlık Memuru	55 DK	02.08.2021
26	K26	Erkek	70	Evli	Lisans	Emekli	83 DK	30.09.2021
27	K27	Erkek	45	Evli	Lisans	Öğretmen	55 DK	07.10.2021
28	K28	Kadın	37	Evli	İlköğretim	Kurs Eğitici	105 DK	13.07.2021
29	K29	Erkek	35	Evli	Yüksek Lisans	Hemşire	55 DK	20.08.2021
30	K30	Erkek	42	Evli	Lise	Esnaf	135 DK	08.07.2021
31	K31	Erkek	63	Evli	Ön lisans	Çevre Sağlığı Teknikeri	67 DK	21.09.2021
32	K32	Kadın	42	Evli	Lisans	Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uzmanı	85 DK	02.08.2021
33	K33	Erkek	36	Evli	Lisans	Biyolog	67 DK	31.07.2021

34	K34	Kadın	40	Evli	Ön lisans	Vaize	70 DK	16.08.2021
35	K35	Erkek	53	Evli	Lisans	Memur	115 DK	17.08.2021
36	K36	Kadın	39	Evli	Lisans	Tıbbi sekreter	70 DK	04.08.2021
37	K37	Kadın	46	Evli	Yüksek Lisans	Hemşire	50 DK	09.08.2021
38	K38	Kadın	31	Bekâr	Lisans	Öğretmen	70 DK	19.06.2021
39	K39	Kadın	52	Evli	Ön lisans	Muhasebeci	85 DK	24.09.2021
40	K40	Kadın	25	Bekâr	Lisans	Öğrenci	107 DK	13.08.2021
41	K41	Kadın	36	Evli	Lise	Alternatif Tıp Uzmanı	70 DK	04.09.2021
42	K42	Kadın	50	Evli	İlköğretim	Esnaf	150 DK	30.07.2021
43	K43	Erkek	40	Evli	Lise	Esnaf	83 DK	25.06.2021
44	K44	Kadın	47	Evli	İlköğretim	Ev Hanımı	100 DK	23.06.2021
45	K45	Erkek	52	Evli	Lisans	Elektrik Mühendisi	117 DK	12.08.2021
46	K46	Kadın	50	Evli	İlköğretim	Vaize	95 DK	21.06.2021
47	K47	Kadın	75	Evli	İlköğretim	Ev Hanımı	70 DK	31.08.2021
48	K48	Kadın	60	Evli	İlköğretim	Ev Hanımı	125 DK	16.09.2021
49	K49	Kadın	32	Evli	İlköğretim	Vaize	65 DK	31.08.2021
50	K50	Erkek	27	Bekâr	Lise	İşçi	50 DK	12.08.2021
51	K51	Kadın	50	Evli	İlköğretim	Vaize	100 DK	05.08.2021
52	K52	Kadın	75	Bekâr	Okur-yazar	Ev Hanımı	50 DK	13.08.2021
53	K53	Erkek	60	Evli	Lise	Dernek Başkanı	125 DK	19.09.2021
54	K54	Kadın	34	Evli	Lisans	Öğretmen	55 DK	06.01.2022
55	K55	Kadın	41	Bekâr	Lisans	Öğretmen	120 DK	17.06.2021
56	K56	Erkek	47	Evli	Lisans	Acil Tıp Teknikeri	70 DK	27.09.2021
57	K57	Erkek	50	Evli	İlköğretim	Ambulans Şoförü	87 DK	15.07.2021
58	K58	Erkek	45	Evli	İlköğretim	İşçi	40 DK	16.08.2021
59	K59	Kadın	25	Bekâr	Lise	Öğrenci	60 DK	17.08.2021
60	K60	Erkek	39	Evli	Lisans	Memur	75 DK	02.08.2021